

SVIATLANA NEUDAKH ¹

KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI MIĘDZYKULTUROWEJ
PRZYSZŁYCH NAUCZYCIELI:
ASPEKTY TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE

DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE IN FUTURE
TEACHERS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Streszczenie. Zachodzące zmiany powodują konieczność przygotowania nauczyciela nowego typu, posiadającego umiejętności prowadzenia dialogu z przedstawicielami różnych kultur z pozycji tolerancji. Sprzyja temu edukacja międzykulturowa, która stanowi podstawę rozwoju umiejętności współdziałania ludzi w oparciu o akceptację różnic kulturowych. Dla adekwatnego postrzegania różnic kulturowych kluczowe jest zrozumienie przez człowieka specyfiki interakcji międzykulturowych, co jest niezbędne do kształtowania kompetencji międzykulturowych przyszłych pedagogów oraz ich gotowości do rozwiązywania zadań zawodowych w wielokulturowym środowisku edukacyjnym.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, nauczyciel, środowisko edukacyjne, kompetencje międzykulturowe

Abstract. The ongoing changes necessitate the preparation of a new type of teacher, one who possesses the skills to engage in dialogue with representatives of different cultures from a position of tolerance. This is facilitated by intercultural education, which serves as the foundation for developing people's ability to interact based on the acceptance of cultural differences. For the adequate perception of cultural differences, it is essential for individuals to understand the specifics of intercultural interaction. This understanding is crucial for developing future

¹ Prof. UJK dr hab. Sviatlana Neudakh, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, ORCID: 0000-0002-6235-1549.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

educators' intercultural competence and their readiness to address professional challenges in a multicultural educational environment.

Keywords: intercultural education, teacher, educational environment, intercultural competence

Wstęp

Rozwój edukacji odbywa się pod wpływem zespołu czynników polityczno-ekonomicznych i społecznych, charakteryzujących stan współczesnego społeczeństwa. Zachodzące zmiany powodują konieczność przygotowania nauczyciela nowego typu, posiadającego umiejętność prowadzenia dialogu z przedstawicielami różnych kultur z pozycji tolerancji oraz zdolnego przygotować młode pokolenie do życia w wielokulturowym społeczeństwie XXI wieku. Skuteczność edukacji w zróżnicowanym świecie w dużym stopniu zależy od możliwości przezwyciężania negatywnych stereotypów i uprzedzeń w relacjach interpersonalnych i międzykulturowych.

W swojej działalności zawodowej nauczyciele dość często mają do czynienia z wieloma kulturami i stają przed wyzwaniami związanymi z zaspokajaniem potrzeb uczniów pochodzących z różnych kultur. Aby zapewnić wszystkim uczniom wysoką jakość kształcenia oraz stworzyć warunki do konstruktywnej współpracy z kulturowo zróżnicowanymi uczniami, nauczyciele potrzebują wiedzy o różnorodności kulturowej, zrozumienia specyfiki i potrzeb osób z różnych środowisk kulturowych. W tym kontekście wzrasta potrzeba kształcenia przyszłych nauczycieli w zakresie komunikacji międzykulturowej, organizowania interakcji między uczniami - przedstawicielami różnych kultur oraz adaptowania materiałów dydaktycznych z uwzględnieniem narodowych, religijnych i innych cech uczniów. Innymi słowy, nauczyciele powinni posiadać kompetencje międzykulturowe, a także uczyć swoich podopiecznych bycia wrażliwymi i kompetentnymi międzykulturowo, co jest niezbędne do życia we współczesnym świecie.

Edukacja międzykulturowa jako podstawa rozwoju umiejętności współdziałania ludzi w oparciu o zrozumienie i akceptację różnic kulturowych

Edukacja międzykulturowa w ostatnich dekadach przyciąga szczególną uwagę badaczy (Lewowicki, 2011; Nikitorowicz, 2009; Szopski, 2005 i in.) i jest aktywnie wdrażana w praktykę pedagogiczną, ponieważ ma przygotować ludzi do pokojowego współistnienia i pozytywnego współdziałania z przedstawicielami innych kultur.

Edukacja międzykulturowa:

- oznacza trwający całe życie proces tworzenia warunków do wzajemnego poznania, zrozumienia i dialogu między ludźmi,
- przygotowuje do życia i pracy w wielokulturowym świecie,
- uwrażliwia na różnorodność i niejednoznaczność,
- kształtuje postawy porozumienia, współpracy, współistnienia i kreowania pokoju,
- otwiera jednostkom nowe doświadczenia kulturowe².

Podstawę edukacji międzykulturowej stanowi idea równości wartości różnych kultur, priorytet praw człowieka, np. konieczność zapewnienia równych szans edukacyjnych każdemu dziecku (w tym dzieciom-uchodźcom, dzieciom-migrantom itp.). Edukacja międzykulturowa ma przeciwdziałać uprzedzeniom, ksenofobii, rasizmowi, stronnictwu, etnocentryzmowi, nienawiści opartej na różnicach kulturowych. To wskazuje na potrzebę ciągłej edukacji międzykulturowej, kształtowania u ludzi zdolności do komunikacji i dialogu międzykulturowego.

Główne zadania edukacji wielokulturowej to:

1. adaptacja mniejszości narodowych w społeczeństwie i zapoznanie z ich współczesną kulturą,
2. nauka języka, tradycji i historii społeczeństwa dominującego,
3. zapobieganie uprzedzeniom i stereotypom, wychowanie w szacunku dla przedstawicieli innych narodowości,
4. motywowanie grup mniejszościowych do obrony swoich praw w celu poprawy warunków życia, kulturalnych lub społecznych,
5. przygotowanie ludzi do życia w pokoju w społeczeństwie wielokulturowym³.

Według K. Bleszyńskiej efektami edukacji międzykulturowej są: zrozumienie i akceptacja różnic kulturowych przez uczniów oraz kształtowanie poczucia wspólnoty z ludźmi innych tradycji kulturowych, podstawowa wiedza o różnych kulturach i znajomość własnej kultury, psychologiczne aspekty procesów akulturacji i komunikacji międzykulturowej, rozwiązywanie konfliktów międzynarodowych, specjalistyczne zagadnienia (ocena psychologiczna, poradnictwo i edukacja międzykulturowa, praca socjalna i zarządzanie kulturowo heterogenicznymi grupami itp.)⁴. To pozwoli stworzyć odpowiednią atmosferę w placówce edukacyjnej, która skłania uczniów do bardziej pozytywnego stosunku do ludzi, ich podobieństw i różnic.

² Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych pod red. M. Rafalskiej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, s. 12.

³ Tamże, s. 13.

⁴ Bleszyńska K.M., Constructing intercultural education. Intercultural Education, 2008, nr 19(6), s. 544.

Realizacja edukacji międzykulturowej zależy od charakterystyki społeczności zewnętrznej: od „warunków rozwoju danego kraju, jego struktury demograficznej i stosunków etnicznych, a także jego polityki wobec imigrantów i mniejszości etnicznych”⁵. Edukacja międzykulturowa ma na celu nie tylko pomoc w życiu w równości przy poszanowaniu różnic. Wyposaża ludzi w umiejętności i zdolności do pozytywnego zarządzania różnorodnością zgodnie ze wspólnymi normami i zasadami (Portera, 2014).

Edukacja międzykulturowa kładzie nacisk na rozwój umiejętności współdziałania z ludźmi w oparciu o zrozumienie i akceptację różnic kulturowych. To pozwala uświadomić sobie istotę poznawanej rzeczywistości, szukać przyczyn i sensu tego, co się dzieje, krytycznie analizować współczesne realia życia. Rozwój krytycznego stylu myślenia zakłada nauczanie głębokiej i wszechstronnej analizy otrzymywanych informacji pod kątem ich prawdziwości, co w znacznym stopniu przyczynia się do kształtowania tolerancyjnych postaw światopoglądowych, zrozumienia specyfiki interakcji kultur oraz formowania kompetencji międzykulturowych.

Interakcja międzykulturowa jako czynnik adekwatnego postrzegania różnic kulturowych

Współcześnie ludzkość rozwija się w kierunku wzmacniania wzajemnych powiązań i współzależności między różnymi krajami, narodami i ich kulturami. Kształtowanie się kulturowej integralności świata towarzyszy powstawaniu różnych problemów wynikających z rozszerzania kontaktów międzykulturowych, co pociąga za sobą kryzysy, transformacje światopoglądowe oraz innowacyjne poszukiwania w każdej kulturze. Interakcja kultur sprzyja przewartościowaniu kontaktów międzykulturowych i własnej tożsamości kulturowej w oparciu o idee tolerancji międzykulturowej oraz adekwatnego postrzegania różnic kulturowych.

Podczas XIV sesji Konferencji Generalnej Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wychowania, Nauki i Kultury (4 listopada 1966 r.) zauważono, że pomimo postępu technicznego ułatwiającego rozwój i rozpowszechnianie wiedzy oraz idei, niewiedza dotycząca sposobów życia i zwyczajów innych narodów wciąż stwarza przeszkody dla pokojowej współpracy i postępu całej ludzkości. Na tym posiedzeniu proklamowano Deklarację zasad międzynarodowej współpracy kulturalnej, której głównymi ideami są:

- upowszechnianie wiedzy, wspieranie rozwoju talentów oraz wzbogacanie różnych kultur;

⁵ Tamże, s. 540.

- rozwijanie pokojowych relacji i przyjaźni między narodami oraz lepsze wzajemne zrozumienie ich sposobów życia;
- zapewnienie każdemu człowiekowi dostępu do wiedzy i możliwości czerpania radości ze sztuki i literatury wszystkich narodów, uczestnictwa w postępie naukowym we wszystkich częściach świata, korzystania z jego dobrodziejstw oraz przyczyniania się do wzbogacania życia kulturalnego;
- poprawa warunków materialnego i duchowego życia człowieka we wszystkich regionach świata⁶.

Zatem interakcja międzykulturowa powinna sprzyjać nawiązywaniu więzi między narodami, wywierać pozytywny wpływ na różne kultury oraz przyczyniać się do ich wzajemnego wzbogacania.

Kultury różnych społeczności, będąc otwartymi systemami informacyjnymi, nieuchronnie – bezpośrednio lub pośrednio – wchodzą w interakcje między sobą poprzez kontakty między przedstawicielami tych kultur. W wyniku takich interakcji zmieniają się wartościujące postawy, modele zachowań, style życia, pojawiają się nowe elementy i formy kulturowe.

Jednak kontakty między kulturami nie zawsze są owocne i korzystne. W literaturze naukowej dla określenia procesu wpływu jednej kultury na drugą stosuje się termin „akulturacja” (Beiser i Edwards, 1994; Berry, 1990; Sam, 2006). Definiowano to pojęcie jako zjawisko będące efektem stałego i bezpośredniego kontaktu jednostek lub grup o różnych zapleczeniach kulturowych, prowadzące do zmian w pierwotnych modelach kulturowych jednej lub obu grup.

W procesie akulturacji każdy człowiek jednocześnie rozwiązuje dwa istotne problemy: dąży do zachowania swojej tożsamości kulturowej i włącza się w obcą kulturę. Kombinacja możliwych rozwiązań tych problemów daje cztery podstawowe strategie akulturacyjne (Berry i Kim, 1988). Są to:

- *asymilacja* (pełna akceptacja wartości i norm obcej kultury przy jednoczesnym odrzuceniu własnych),
- *separacja* (odrzucenie obcej kultury przy zachowaniu identyfikacji z własną),
- *marginalizacja* (z jednej strony utrata tożsamości z własną kulturą, z drugiej – brak identyfikacji z kulturą większości),
- *integracja* (identyfikacja zarówno ze starą, jak i nową kulturą).

Obecnie celem akulturacji jest osiągnięcie integracji kultur, dającej w efekcie osobowość biculturalną lub multikulturalną. Jest to możliwe, gdy

⁶ Декларация принципов международного культурного сотрудничества ООН. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/culture.shtml. Дата доступа: 24.05.2025.

interaktywne grupy większości i mniejszości dobrowolnie wybierają tę strategię: grupa integrująca się jest gotowa przyjąć postawy i wartości nowej dla siebie kultury, a grupa dominująca jest gotowa zaakceptować tych ludzi, szanując ich prawa i wartości, dostosowując instytucje społeczne do potrzeb tych grup.

W pracach A.S. Karmina⁷ przedstawiono następujące formy reakcji kultury narodowej na wpływy zewnętrzne:

- *konfrontacja* (kultura obca jest postrzegana jako wroga; wszystko, co do niej należy i z niej pochodzi, jest całkowicie odrzucane; wszelkie kontakty z nią potępiane),
- *odrzućenie* (występuje, gdy z przyczyn historycznych i geograficznych naród nie może uniknąć kontaktów gospodarczych, handlowych czy politycznych z innym narodem, ale ich fundamentalne postawy kulturowe ostro się sobie przeciwstawiają),
- *reakcja przeciwna* (postawy obcej kultury nie tylko są odrzucane, ale aktywnie potępiane, krytykowane i obalane. Na próby wprowadzenia elementu obcej kultury następuje odpowiedź w postaci stworzenia alternatywnego elementu „własnego”),
- *bierność przyjmowanie* (elementy obcej kultury są akceptowane w takiej formie, w jakiej się pojawiają, bez modyfikacji. Nie wywołują negatywnych reakcji, ale też nie powodują znaczących zmian w istniejących tradycjach i postawach kulturowych),
- *adaptacja* (kultura aktywnie reaguje na pojawienie się obcego elementu i przystosowuje go do siebie poprzez jego przekształcenie i reinterpretację dostosowującą do istniejących tradycji kulturowych),
- *rozwój* (element pochodzący z zewnątrz wywołuje w przyjmującej kulturze „reakcję łańcuchową”: na jego podstawie powstaje nowy nurt twórczości, w ramach którego tworzone są produkty kulturowe),
- *transformacja kultury* (globalna reakcja na silny wpływ zewnętrzny, obejmująca różne aspekty kultury narodowej, która zmuszona jest coś utracić i coś w sobie zmienić, aby osiągnąć nową integralność w warunkach inwazji nowości),
- *erozja kultury* (przejawia się w utracie przez kulturę specyfiki narodowej: wychodzi z użycia język narodowy, zapomina się folklor, zanikają stare obyczaje, zastępowane nowym stylem życia i formami działalności),
- *integracja kulturowa* (ma miejsce, gdy różne kultury wzajemnie przyswajają swoje osiągnięcia, zbliżając się i łącząc, co prowadzi do powsta-

⁷ А.С. Кармин, Культурология. Издательство «Лань», СПб. 2003.

nia nowej kultury syntetycznej tworzącej określoną całość narodową lub ponadnarodową).

Pomimo różnych form reakcji kultur narodowych na wpływy zewnętrzne, większość autorów podkreśla, że to właśnie integracja kulturowa w warunkach współczesnych zyskuje na sile. Rozwój wielostronnych międzynarodowych kontaktów kulturalnych, tworzenie międzynarodowych organizacji kulturalnych, naukowych, sportowych i innych, wypracowanie powszechnie przyjętych norm prawa międzynarodowego, życia politycznego i moralności – wszystko to są przejawy zbliżania się kultur narodowych i ich syntezy w jedną ponadnarodową całość. To z kolei wymaga zrozumienia różnic kulturowych w celu zapewnienia tolerancyjnej interakcji między przedstawicielami różnych kultur, co jest możliwe dzięki ukształtowanej kompetencji międzykulturowej.

Kompetencja międzykulturowa: charakterystyka, struktura

Obecnie nie istnieje jednolite stanowisko naukowe dotyczące pojęcia „kompetencja międzykulturowa”. Istotę i treść kompetencji międzykulturowej badali liczni naukowcy (Whaley & Davis, 2007; Bem, 2013; Ruben, 1989; Todd, 1989; Dean, 1990; Dai, Chen, 2014; Eko, Putranto, 2019; Solhaug, Kristensen, 2020; Leung, Ang & Tan, 2014 i inn.).

W najszerszym kontekście kompetencja międzykulturowa jest rozumiana jako zdolność człowieka do efektywnego funkcjonowania w kontaktach z przedstawicielami różnych kultur i w różnych środowiskach kulturowych (Whaley, Davis, 2007)⁸. Wyraża się to w gotowości jednostki do uznawania i szanowania różnic kulturowych, rezygnacji z postaw etnocentrycznych i uprzedzeń oraz budowania pozytywnych relacji z innymi, niezależnie od ich pochodzenia etnicznego czy wyznania.

Większość badaczy zajmuje się fenomenem kompetencji międzykulturowej, przenosząc go na płaszczyznę komunikacji między przedstawicielami różnych kultur. Obok terminu „kompetencja międzykulturowa” często pojawia się określenie „międzykulturowa kompetencja komunikacyjna”, które oznacza:

- umiejętności komunikacyjne osób uczestniczących w dialogu międzykulturowym (Ruben, 1989)⁹,

⁸ A.L. Whaley & K. E. Davis, Cultural competence and evidence-based practice in mental health services: a complementary perspective. *American Psychologist*, 2007, nr 62, s. 563-574.

⁹ B. Ruben, The Study of Cross-Cultural Competence: Traditions and Cotemporary Issues // *International Journal of Intercultural Relations*, 1989, vol. 13, p. 229-240.

- sumę wiedzy, umiejętności i motywacji partnerów w komunikacji (Todd i Lanigan, 1989)¹⁰,
- rezultat komunikacji międzykulturowej, oparty na niezbędnych elementach wiedzy, postawach i cechach charakteru (Dean i Gary, 1990)¹¹,
- zdolność partnerów do wzajemnego postrzegania siebie, czyli „świadomość wielokulturową” (Pedersen, 1988)¹².

Kompetencja w komunikacji międzykulturowej jest definiowana jako niezbędna zdolność ludzi do zarządzania różnorodnością w sposób wzbogacający zarówno jednostkę, jak i społeczeństwo (Portera, 2014; Dai i Chen, 2014). Skuteczna i adekwatna komunikacja może sprzyjać budowaniu relacji, zapobiegać przemocy, promować integrację społeczną i szacunek dla różnorodności (Eko & Putranto, 2019; Solhaug & Kristensen, 2020).

L. Perry i L. Southwell uważają, że kompetencja międzykulturowa rozwija się poprzez międzykulturowe zrozumienie, kompetencje i komunikację¹³. Dzięki zdobytej wiedzy na temat innych kultur, ich podobieństw i różnic, u człowieka kształtują się zrozumienie, empatia, ciekawość i szacunek, co z kolei prowadzi do rozwoju umiejętności poznawczych, afektywnych i behawioralnych, wspierających efektywne interakcje w różnych kontekstach kulturowych.

Istnieją różne podejścia do określenia struktury kompetencji międzykulturowej. Według badań K. Leunga i jego współpracowników (Leung et al., 2014)¹⁴ ramowa struktura kompetencji międzykulturowej obejmuje trzy składniki. *Cechy międzykulturowe* – najbardziej trwałe właściwości jednostki, określające wzorce zachowań w sytuacjach międzykulturowego kontaktu i wpływające na sukces adaptacji. *Postawy międzykulturowe* – elementy światopoglądu związane z komunikacją międzykulturową, zapewniające motywację do efektywnego dialogu. *Umiejętności międzykulturowe* – kompetencje bezpośrednio wpływające na skuteczność w konkretnych interakcjach mię-

¹⁰ I. Todd, M.L. Lanigan, Relational Model of Intercultural Communication Competence // International Journal of Intercultural Relations, 1989, vol. 13, p. 269-286.

¹¹ O. Dean, E.P. Gary, Intercultural Communication Effectiveness as Perceived by American Managers in Saudi Arabia and French Managers in the US. Intercultural... Journal of Intercultural, 1990, Vol. 14, p. 405-424.

¹² P. Pedersen, A Handbook for Developing Multicultural Awareness. Alexandria, 1988.

¹³ T. Solhaug, N.N. Kristensen, Gender and intercultural competence: analysis of intercultural competence among upper secondary school students in Denmark and Norway. Educational Psychology, 2020, nr 40 (1), s. 454.

¹⁴ K. Leung, S. Ang & M. L. Tan, Intercultural competence. The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 2014, nr 1, s. 489-519.

dzykulturowych. Połączenie specyficznych cech osobowości, wiedzy i umiejętności pozwala jednostce wybrać konstruktywną strategię komunikacji z przedstawicielami innych kultur i budować pozytywne relacje.

J. Banks wyróżnia w strukturze kompetencji międzykulturowej komponenty: – poznawczy (wiedza o wielokulturowości), wartościowo-znaczeniowy (tolerancja, empatia, szacunek), behawioralny (umiejętności współpracy)¹⁵. R. Arnold dzieli kompetencję międzykulturową na elementy, takie jak: znajomość etykiety i norm zachowania, umiejętność prowadzenia negocjacji w międzynarodowym środowisku, zdolność do szybkiego rozwiązywania problemów w komunikacji międzykulturowej, gotowość do współpracy, uwzględnianie czynników psychologicznych wpływających na relacje¹⁶. Zaleta elementów kompetencji międzykulturowej zaproponowanych przez R. Arnolda polega na tym, że autor bierze pod uwagę nie tylko indywidualne umiejętności i cechy charakteru uczestników komunikacji międzykulturowej, które umożliwiają wzajemne zrozumienie między przedstawicielami różnych kultur, ale także mechanizm subiektywnego postrzegania i stosunku poszczególnych osób do różnych instytucji i organizacji, ich funkcji oraz stylu pracy.

Zatem kompetencja międzykulturowa to integralna cecha osobowości, obejmująca wiedzę kulturową, gotowość do zrozumienia, konstruktywną komunikację, tolerancję, empatię oraz świadomość wartości innych kultur. Dla nauczyciela jest to szczególnie ważne, ponieważ odpowiada on za tworzenie w klasie atmosfery tolerancji, współpracy i szacunku. Nauczyciel powinien demonstrować postawę otwartości, doceniać różnorodność i przeciwdziałać uprzedzeniom. Kompetencja międzykulturowa pedagoga przejawia się w humanistycznej postawie wobec różnic kulturowych, umiejętności analizy sytuacji w środowisku wielokulturowym oraz projektowania działań edukacyjnych promujących pokojowe współistnienie.

Kompetencja międzykulturowa jako warunek przygotowania nauczyciela do rozwiązywania zadań zawodowych w wielokulturowym środowisku edukacyjnym

Kształtowanie kompetencji międzykulturowej u studentów jest jednym z celów uczelni wyższych. Szkolnictwo wyższe powinno wypracować mechanizmy przygotowujące ludzi do spotkań międzykulturowych i zapewniające sposoby rozwiązywania pojawiających się problemów. Działalność uni-

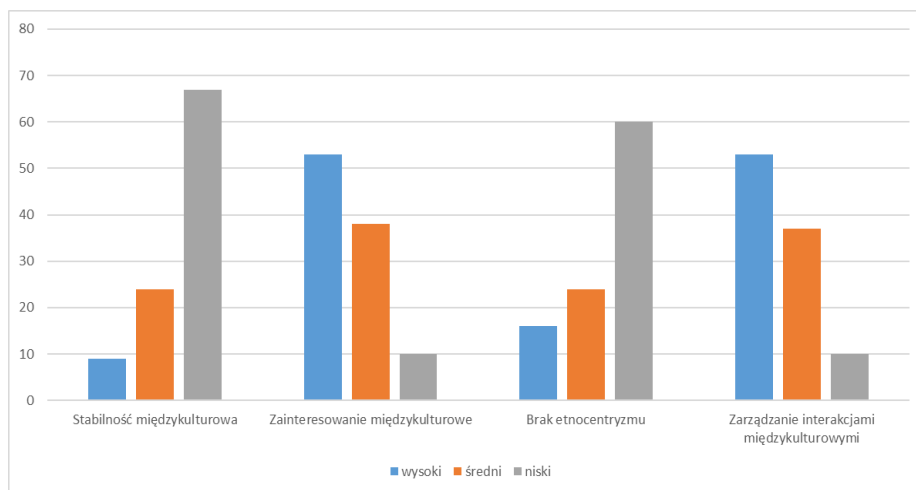
¹⁵ Banks J., *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching*, Routledge, New York 2015.

¹⁶ R. Arnold, *Umgang mit Fremden. Zur Professionalisierbarkeit interkulturellen Handelns. Zeitschrift fuer Entwicklungspsychagogik*, Heft 3. 1989. s. 2-7.

wersytetów powinna koncentrować się na celowych i przemysłanych wysiłkach, ponieważ kompetencje międzykulturowe nie rozwijają się samoistnie.

Obecnie uczelnie wdrażają różne strategie rozwijania kompetencji międzykulturowej u studentów, takie jak: wzbogacanie programu nauczania o treści międzykulturowe i międzynarodowe, mobilność nauczycieli, wymiana studencka, staże zagraniczne, rekrutacja studentów zagranicznych, realizacja programów podwójnego dyplomu oraz wspólnych projektów. Niektóre aspekty kształtowania kompetencji międzykulturowej zostały omówione w pracach Szczurek-Boruty (2014). Jednak szczególną uwagę w kontekście tego zadania należy poświęcić procesowi kształcenia przyszłych nauczycieli, ponieważ to oni będą realizować swoje obowiązki zawodowe w wielokulturowym środowisku edukacyjnym.

W celu zbadania poziomu kompetencji międzykulturowej u przyszłych nauczycieli przeprowadzono ankietę. Wykorzystano Integratywny Kwestionariusz Kompetencji Międzykulturowej (Chuchlajew i in., 2021), który obejmuje cztery podskale: „Stabilność międzykulturowa”, „Zainteresowanie międzykulturowe”, „Brak etnocentryzmu”, „Zarządzanie interakcjami międzykulturowymi”¹⁷.

Rys. 1. Wyniki ankietowania według skal, (%)

¹⁷ Разработка и адаптация методики «интегративный опросник межкультурной компетентности» О.Е. Хухлаев, В.В. Гриценко, А.В. Макачук, О.С. Павлова, Н.В. Ткаченко, Ш.А. Усубян, В.А. Шорохова / Психология. Журнал Высшей школы экономики, 2021. Т. 18. № 1. С. 77.

Badaniem objęto studentów II roku Uniwersytetu Jana Kochanowskiego na kierunku „Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna”. Należy zaznaczyć, że program kształcenia na tym etapie obejmował podstawy edukacji międzykulturowej w ramach przedmiotu „Systemy pedagogiczne”. Ocena stwierdzeń w kwestionariuszu odbywała się w skali pięciopunktowej, co pozwoliło określić poziom poszczególnych komponentów kompetencji międzykulturowej. Wyniki ankiety przedstawiono na Rysunku 1.

Opracowanie wyników odbywało się zgodnie z kluczem, gdzie wyższe wyniki ilościowe wskazywały na wysoki poziom przejawiania się komponentów kompetencji międzykulturowej w takich skalach jak „Zainteresowanie międzykulturowe”, „Zarządzanie interakcjami międzykulturowymi”, a niski poziom w skalach „Stabilność międzykulturowa”, „Brak etnocentryzmu”.

W skali „Stabilność międzykulturowa”, 67% badanych wykazało wysoki poziom. Osoby te posiadają indywidualne cechy, które pozwalają im zachować odporność w stresujących sytuacjach komunikacji międzykulturowej; 24% odczuwa pewne napięcie podczas kontaktów z przedstawicielami innych kultur, choć są gotowe podjąć dialog i współpracę; 9% doświadcza dyskomfortu, po kontaktach z osobami z innych kultur czują się całkowicie wyczerpane.

W skali „Zainteresowanie międzykulturowe”, 53% respondentów osiągnęło wysoki poziom. Studenci z tej grupy chętnie nawiązują kontakty z osobami z innych kultur, przejawiają zainteresowanie nowymi kulturami i różnicami kulturowymi; 38% robi to czasem niechętnie, choć nie zaprzeczają, że lubią kontakt z przedstawicielami kultur znacznie różniących się od ich własnej; 10% zadeklarowało niechęć do poznawania i komunikowania się z osobami innych kultur.

W skali „Brak etnocentryzmu”, 60% badanych wykazało wysoki poziom. Przejawiają oni postawę szacunku i akceptacji dla różnorodności kulturowej, traktując różnice kulturowe jako równoprawne warianty bez przypisywania wyższości którejkolwiek kulturze; 24% stwierdziło, że „nie będą komunikować się z osobą z innej kultury, jeśli działa ona wyłącznie według swoich norm kulturowych”, przy czym zachowują tolerancyjne nastawienie do inności; 16% przyznało, że nie do końca ufa przedstawicielom innych kultur.

W skali „Zarządzanie interakcjami międzykulturowymi”, 53% respondentów osiągnęło wysoki poziom. Badani posiadają szeroki zakres umiejętności komunikacyjnych istotnych w kontaktach międzykulturowych, pozwalających na dostosowanie się do rozmówcy z innej kultury i osiągnięcie porozumienia; 37% potrafi w razie potrzeby współpracować z osobami różnych kultur, modyfikując swoje wyobrażenia o danej kulturze w trakcie interakcji z jej przedstawicielami; 10% przyznało, że nie zawsze radzi sobie z trudnościami pojawiającymi się w kontaktach z osobami innych kultur.

Analiza wyników ankietowania pozwala stwierdzić, że ponad połowa studentów wykazała wysoki poziom ukształtowania kompetencji międzykulturowej, biorąc pod uwagę perspektywy wszystkich stron przed podjęciem decyzji, są gotowi modyfikować swoje postrzeganie innych kultur w trakcie interakcji. Badanie ujawniło, że studenci z wyższymi wynikami w skalach kwestionariusza mają więcej osiągnięć w kontaktach międzykulturowych, np.: posiadają przyjaciół z innych kultur, swobodnie komunikują się w języku obcym. Największy wpływ na te wyniki mają „Stabilność międzykulturowa” i „Zainteresowanie międzykulturowe”, czyli połączenie pozytywnego nastawienia z odpornością na stres w interakcjach.

Skuteczność pedagoga w środowisku wielokulturowym wiąże się głównie ze skalą „Zarządzanie interakcjami międzykulturowymi”. Respondenci z wyższymi wynikami w tej skali lepiej planują i kontrolują proces komunikacji międzykulturowej, świadomie wykorzystują swoje umiejętności w pracy z uczniami z różnych kultur.

Uzyskane wyniki potwierdzają konieczność zwracania uwagi na kwestie edukacji międzykulturowej podczas zajęć dydaktycznych. Tym samym, przy doborze treści materiału nauczania z danego przedmiotu, należy zwrócić uwagę na jego ukierunkowanie na kształtowanie u studentów wiedzy o różnorodności kultur oraz zrozumienie zadań i treści edukacji wielokulturowej dzieci. Na zajęciach dydaktycznych należy stosować takie metody profesjonalno-pedagogicznego przygotowania przyszłych nauczycieli, które umożliwiają kształtowanie u nich umiejętności komunikacji międzykulturowej. Chodzi o produktywne sposoby przyswajania informacji, wykorzystywanie konkretnych sytuacji, zadań pedagogicznych, treningów tolerancji i innych. Zastosowanie tych metod pozwala zorganizować proces edukacyjny w oparciu o partnerstwo, zapewnić kontekstowość nauczania, jego związek z działalnością zawodową w środowisku wielokulturowym, a także zmotywować studentów do wyznaczania celów, samoorganizacji działań i refleksji. Zdobyte doświadczenie będzie sprzyjać realizacji ich aktywnego udziału w tworzeniu modelu szkoły ukierunkowanego na dialog kultur jako filozofię życia i styl życia człowieka XXI wieku.

Zakończenie

Kształtowanie kompetencji międzykulturowej to klucz do skutecznej pracy nauczyciela w środowisku wielokulturowym. Zrozumienie przez przyszłych nauczycieli specyfiki edukacji międzykulturowej oraz możliwości wzajemnego oddziaływania kultur pozwoli im wybierać efektywne sposoby interakcji i komunikacji z przedstawicielami różnych kultur. Wiedza i umiejętności w tej dziedzinie stanowią podstawę do kształtowania kompetencji międzykulturo-

wej. Organizacja procesu kształcenia przyszłych nauczycieli powinna przebiegać w zgodzie z tendencją do tworzenia organicznej więzi między celami, zadaniami i treściami edukacyjnymi a fenomenem człowieka kultury, zdolnego do komunikacji na poziomie zawodowym i osobistym z przedstawicielami innych kultur. Przygotowanie na uniwersytecie powinno zapewnić przyszłym nauczycielom świadomość wielokulturowych uwarunkowań środowiska uczniowskiego oraz konieczności okazywania im szacunku, umiejętność dostosowywania działań do kulturowych cech podmiotów procesu edukacyjnego przy zachowaniu własnej tożsamości kulturowej, rozwój zdolności do organizowania efektywnej współpracy międzykulturowej.

Bibliografia

1. Arnold R., Umgang mit Fremden. Zur Professionalisierbarkeit interkulturellen Handelns. Zeitschrift fuer Entwicklungspädagogik, Heft 3. 1989.
2. Banks J., Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching, Routledge, New York 2015.
3. Beiser M., Edwards R.G., Mental health of immigrants and refugees, New Dir Ment Health Serv., 1994, nr 61.
4. Bem M., Modele kompetencji międzykulturowych, [w:] Muszyńska J., Daniłowicz W., Bajkowski W., Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak” 2013.
5. Berry J.W., Psychology of acculturation. W: J. Berman (red.), Cross-Cultural Perspectives: Nebraska Symposium on Motivation, University of Nebraska Press, Lincoln 1990.
6. Berry J.W., Kim U., Acculturation and mental health. [W:] P. Dasen, J.W. Berry, N. Sartorius (red.). Health and Cross-Cultural Psychology: Towards Applications, Sage, London 1988.
7. Bleszyńska K.M., Constructing intercultural education. Intercultural Education, 2008, nr 19(6).
8. Dai X., Chen G., Intercultural communication competence: Conceptualization and its development in cultural contexts and interactions. Cambridge Scholars Publishing 2014.
9. Dean O., Gary E.P., Intercultural Communication Effectiveness as Perceived by American Managers in Saudi Arabia and French Managers in the US. Intercultural... Journal of Intercultural, 1990, Vol. 14.
10. Eko B., Putranto H., The Role of Intercultural Competence and Local Wisdom in Building Intercultural and Inter-religious Tolerance. Journal of Intercultural Communication Research, 2019, nr 48 (4).
11. Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych pod red. M. Rafalskiej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.

12. Lewowicki T., Cztery spojrzenia na wielokulturowość i edukację międzykulturową, [w:] Nikitorowicz J., Sadowski A., Misiejuk D. (red.), *Edukacja międzykulturowa*, cz. 1, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 17, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2011.
13. Leung, K., Ang, S., & Tan, M. L. Intercultural competence. *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2014, nr 1.
14. Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
15. Pedersen P., *A Handbook for Developing Multicultural Awareness*. Alexandria, 1988.
16. Perry L.B., Southwell L., *Developing intercultural understanding and skills: models* Leung, K., Ang, S., & Tan, M. L. Intercultural competence. *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2014, nr 1.
17. Portera A., *Intercultural counselling and education in the global world*. *Intercultural Education*, 2014, nr 25 (2).
18. Ruben B., *The Study of Cross-Cultural Competence: Traditions and Contemporary Issues* // *International Journal of Intercultural Relations*, 1989, vol. 13.
19. Sam D.L., *Acculturation: Conceptual background and core components*. W: D.L. Sam, J.W. Berry (Eds.). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
20. Solhaug T., Kristensen N.N., *Gender and intercultural competence: analysis of intercultural competence among upper secondary school students in Denmark and Norway*. *Educational Psychology*, 2020, nr 40 (1).
21. Szczurek-Boruta Alina, *O przygotowaniu nauczycieli do pracy w warunkach wielokulturowości: konteksty, opinie studentów, propozycje*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014.
22. Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
23. Todd I., Lanigan M.L., *Relational Model of Intercultural Communication Competence* // *International Journal of Intercultural Relations*, 1989, vol. 13.
24. Whaley, A. L., & Davis, K. E., *Cultural competence and evidence-based practice in mental health services: a complementary perspective*. *American Psychologist*, 2007, nr 62.
25. Декларация принципов международного культурного сотрудничества ООН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/culture.shtml. – Дата доступа: 24.05.2025.
26. Кармин А. С., *Культурология*. Издательство «Лань», СПб. 2003.
27. Разработка и адаптация методики «интегративный опросник межкультурной компетентности» О.Е. Хухлаев, В.В. Гриценко, А.В. Макачук, О.С. Павлова, Н.В. Ткаченко, Ш.А. Усубян, В.А. Шорохова / *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 2021. Т. 18. № 1.